



सत्यमेव जयते

महाराष्ट्र शासन राजपत्र

असाधारण भाग पाच

वर्ष ११, अंक २१ (२)]

सोमवार, डिसेंबर ८, २०२५/अग्रहायण १७, शके १९४७

[पृष्ठे ८, किंमत : रुपये २६.००]

असाधारण क्रमांक ९५

प्राधिकृत प्रकाशन

महाराष्ट्र विधानसभेत व महाराष्ट्र विधानपरिषदेत सादर केलेली विधेयके.

महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय

महाराष्ट्र विधानसभेत दिनांक ८ डिसेंबर, २०२५ रोजी पुरःस्थापित करण्यात आलेले खालील विधेयक महाराष्ट्र विधानसभा नियम ११६ अन्वये प्रसिद्ध करण्यात येत आहे :—

L. A. BILL No. XCII OF 2025.

A BILL

FURTHER TO AMEND THE MAHARASHTRA PUBLIC TRUSTS ACT.

सन २०२५ चे विधानसभा विधेयक क्रमांक ९२.

महाराष्ट्र सार्वजनिक विश्वस्तव्यवस्था अधिनियमात आणखी सुधारणा करण्यासाठी विधेयक.

ज्याअर्थी, राज्य विधानमंडळाच्या दोन्ही सभागृहांचे अधिवेशन चालू नव्हते ;

१९५० चा २९.

आणि ज्याअर्थी, यात यापुढे दिलेल्या प्रयोजनांकरिता, महाराष्ट्र सार्वजनिक विश्वस्तव्यवस्था अधिनियमात आणखी सुधारणा करण्यासाठी महाराष्ट्राच्या राज्यपालांनी तात्काळ कार्यवाही करणे जीमुळे आवश्यक व्हावे, अशी परिस्थिती अस्तित्वात असल्याबद्दल त्यांची खात्री पटली होती; आणि, म्हणून, त्यांनी दिनांक १ सप्टेंबर २०२५ रोजी, महाराष्ट्र सार्वजनिक विश्वस्तव्यवस्था (सुधारणा) अध्यादेश, २०२५, हा २०२५ चा महा. अध्या. ७.

भाग पाच- ९५-१

एच बी २४०५-१

(१)

आणि ज्याअशी, उक्त अध्यादेशाचे राज्य विधानमंडळाच्या अधिनियमात रुपांतर करणे इष्ट आहे ; **त्याअशी**, भारतीय गणराज्याच्या शहात्तराव्या वर्षी, याद्वारे, पुढील अधिनियम करण्यात येत आहे :-

संक्षिप्त नाव व प्रारंभ. १. (१) या अधिनियमास, महाराष्ट्र सार्वजनिक विश्वस्तव्यवस्था (दुसरी सुधारणा) अधिनियम, २०२५, असे म्हणावे.

(२) (अ) कलम ५ खेरीज, तो, तात्काळ अंमलात येईल.

(ब) कलम ५ हे, राज्य शासन, **शासकीय राजपत्रात** प्रसिद्ध केलेल्या अधिसूचनेद्वारे नियत करील अशा दिनांकास अंमलात येईल.

सन १९५० चा अधिनियम क्रमांक २९ याच्या कलम २ ची सुधारणा. २. महाराष्ट्र सार्वजनिक विश्वस्तव्यवस्था अधिनियम (यात यापुढे ज्याचा निर्देश, “मुख्य अधिनियम” १९५० चा २९. असा केला आहे) याच्या कलम २ मध्ये,-

(१) खंड (१) नंतर, पुढील खंड समाविष्ट करण्यात येईल :-

“(१अ) “अखंड विश्वस्त” म्हणजे, विश्वस्तव्यवस्था लेखानुसार किंवा या अधिनियमाच्या तरतुदीनुसार आजीवनासाठी किंवा कायम विश्वस्त म्हणून नियुक्त केलेला विश्वस्त;”;

(२) खंड (१७) नंतर, पुढील खंड समाविष्ट करण्यात येईल :-

“(१७अ) “सावधि विश्वस्त” म्हणजे, विश्वस्तव्यवस्था लेखानुसार किंवा या अधिनियमाच्या तरतुदीनुसार विशिष्ट कालमर्यादितसाठी नियुक्त केलेला विश्वस्त;”;

(३) खंड (१८) ऐवजी, पुढील खंड दाखल करण्यात येईल :-

“(१८) “विश्वस्त” म्हणजे, जिच्यामध्ये एकतर, एकट्याने किंवा इतर व्यक्तींसोबत विश्वस्तव्यवस्थेची मालमत्ता निहित केलेली आहे अशी व्यक्ती आणि त्यात, सावधि विश्वस्ताचा व अखंड विश्वस्ताचा समावेश होतो;”.

सन १९५० चा अधिनियम क्रमांक २९ याच्या कलम १८ ची सुधारणा. ३. मुख्य अधिनियमाच्या कलम १८ मध्ये, पोट-कलम (६) मधील, “अस्तित्वांत असेल तर एक प्रत” या मजकुरानंतर, “आणि विश्वस्तव्यवस्थेच्या स्थावर मालमत्तेवर मालकी किंवा हितसंबंध दर्शविणाऱ्या दस्तऐवजाची प्रत” हा मजकूर जादा दाखल करण्यात येईल.

सन १९५० चा अधिनियम क्रमांक २९ मध्ये नवीन कलम ३०अ समाविष्ट करणे. ४. मुख्य अधिनियमाच्या कलम ३० नंतर, पुढील कलम समाविष्ट करण्यात येईल :-

सावधि विश्वस्ताची किंवा अखंड विश्वस्ताची नियुक्ती. “३०अ. (१) जेव्हा सावधि विश्वस्ताच्या नियुक्तीचा विशिष्ट कालावधी समाप्त होतो तेव्हा, एकतर, विश्वस्तव्यवस्था लेखामध्ये किंवा विश्वस्तांनी घेतलेल्या कोणत्याही निर्णयामध्ये एतद्विरुद्ध काहीही अंतर्भूत असले तरी, असा सावधि विश्वस्त, त्याची पुनर्नियुक्ती झाल्याखेरीज व होत नाही तोपर्यंत, विश्वस्त म्हणून कार्ये करण्याचे आणि कर्तव्ये पार पाडण्याचे बंद करील :

परंतु, जर, विश्वस्ताची नियुक्ती किंवा पुनर्नियुक्ती करण्यासाठी कोणत्याही विनिर्दिष्ट कालावधीबाबत विश्वस्तव्यवस्था लेखामध्ये काहीही नमूद केलेले नसेल किंवा स्पष्टपणे तरतूद केलेली नसेल तर, विश्वस्तव्यवस्था लेखामध्ये किंवा विश्वस्तांकडून घेतलेला असू शकेल अशा कोणत्याही निर्णयामध्ये एतद्विरुद्ध काहीही अंतर्भूत असले तरी, एका वेळेस पाच वर्षांपर्यंतच्या कालावधीसाठी विश्वस्ताची एकमताने नियुक्ती करणे विद्यमान किंवा उत्तरजीवी विश्वस्तांसाठी कायदेशीर असेल.

(२) जर अखंड विश्वस्त म्हणून विश्वस्ताची नियुक्ती करण्यासाठी विश्वस्तव्यवस्था लेखामध्ये कोणतीही विशिष्ट तरतूद अंतर्भूत नसेल तर, विश्वस्तव्यवस्थेच्या परिपाठामध्ये किंवा विश्वस्तांकडून घेतलेला असू शकेल अशा कोणत्याही निर्णयामध्ये एतद्विरुद्ध काहीही अंतर्भूत असले तरी, विश्वस्तव्यवस्थेतील कोणत्याही वेळी असलेली अखंड विश्वस्तांची संख्या, विश्वस्तांच्या एकूण संख्येच्या एक चतुर्थांशपेक्षा अधिक असणार नाही :

परंतु, विद्यमान किंवा उत्तरजीवी विश्वस्तांना, ज्याचा कालावधी समाप्त झाला आहे त्या सावधि विश्वस्ताची, पुढीलपैकी कोणतेही कारण उद्भवल्यामुळे रिक्त झालेल्या अखंड विश्वस्ताच्या रिक्त जागेवरच केवळ, अखंड विश्वस्त म्हणून एकमताने नियुक्ती करता येईल :-

- (अ) मृत्यू;
- (ब) नादारी;
- (क) अत्यंतिक वार्धक्य, आजारपण, - मग ते शारीरिक किंवा मानसिक असो, - या कारणामुळे त्याच्या पदाची कार्ये व कर्तव्ये पार पाडण्यास अक्षम किंवा अपात्र ठरणे;
- (ड) कायमस्वरूपी परदेशात राहण्याच्या उद्देशाने भारत सोडून जाणे;
- (इ) नैतिक अधःपतनाचा अंतर्भाव असणाऱ्या कोणत्याही अपराधाबद्दल दोषसिद्ध ठरणे.

(३) विश्वस्तव्यवस्था लेखामध्ये, किंवा विश्वस्तांकडून घेतलेला असू शकेल अशा कोणत्याही निर्णयामध्ये एतद्विरुद्ध काहीही अंतर्भूत असले तरी, सावधि विश्वस्तांची किंवा अखंड विश्वस्तांची, विश्वस्तव्यवस्था लेखामध्ये स्पष्टपणे किंवा अनिवार्य गर्भितार्थाने निर्धारित केलेल्या विश्वस्तांच्या कमाल संख्येच्या मर्यादितच नेहमी नियुक्ती करण्यात येईल. त्यानुसार, विद्यमान किंवा उत्तरजीवी विश्वस्तांची, एकतर, सावधि विश्वस्ताचा कालावधी संपल्यावर किंवा पोट-कलम (२) च्या खंड (अ) ते (इ) मध्ये विनिर्दिष्ट केलेली कोणतीही घटना घडल्यावर, विश्वस्तव्यवस्था लेखामध्ये अशाप्रकारे निर्धारित केलेल्या विश्वस्तांच्या कमाल संख्येपेक्षा अधिक संख्येत, कोणत्याही विश्वस्ताची किंवा विश्वस्तांची नियुक्ती करता येणार नाही.”.

५. मुख्य अधिनियमाच्या कलम ५०अ नंतर, पुढील कलम समाविष्ट करण्यात येईल :-

सन १९५० चा
अधिनियम क्रमांक
२९ यामध्ये नवीन
कलम ५०ब
समाविष्ट करणे.

“५०ब. (अ) कोणत्याही विश्वस्त व्यवस्थेसाठी योजना तयार करण्याची किंवा त्यात फेरबदल करण्याची; किंवा

दिवाणी न्यायालय,
इत्यादींच्या जागी
धर्मादाय आयुक्ताचा
संदर्भ घेणे.

(ब) कोणत्याही विश्वस्तव्यवस्थेचा अध्यक्ष किंवा सभापती किंवा विश्वस्त किंवा पदाधिकारी म्हणून काम करण्याची किंवा त्यांची कार्ये पार पाडण्याची; किंवा

(क) कोणत्याही विश्वस्तव्यवस्थेच्या कोणत्याही विश्वस्ताची किंवा विश्वस्तांची नियुक्ती करण्याची,

अधिकारिता, अधिकार किंवा प्राधिकार असणाऱ्या कोणत्याही सार्वजनिक विश्वस्तव्यवस्थेच्या कोणत्याही विश्वस्तव्यवस्था लेखातील, योजनेतील, दिलेल्या किंवा पारित केलेल्या कोणत्याही न्यायालयाच्या आदेशातील किंवा हुकुमनाम्यातील, - मग तो हा अधिनियम लागू होण्याच्या दिनांकापूर्वी किंवा त्यानंतर दिलेला असो, - दिवाणी न्यायालयाच्या किंवा दिवाणी न्यायाधीशाच्या, जिल्हा न्यायालयाच्या किंवा जिल्हा न्यायाधीशाच्या कोणत्याही संदर्भाचा, धर्मादाय आयुक्ताचा संदर्भ म्हणून अन्वयार्थ लावण्यात येईल आणि तो, त्यानुसार, अधिकारितेचा, अधिकारांचा व प्राधिकाराचा वापर करील.”.

सन १९५०
चा अधिनियम
क्रमांक २९ याच्या
कलम ६६क ची
सुधारणा.

६. मुख्य अधिनियमाच्या कलम ६६क मधील, “ सहा महिन्यांपर्यंत असू शकेल इतक्या साध्या कारावासाची शिक्षा किंवा पंचवीस हजार रुपयांपर्यंत असू शकेल इतक्या द्रव्यदंडाची शिक्षा होईल किंवा दोन्ही शिक्षा होतील” या मजकुराऐवजी, “एकतर, एक वर्षांपर्यंत असू शकेल इतक्या कोणत्याही वर्णनाची कारावासाची शिक्षा किंवा पन्नास हजार रुपयांपर्यंत असू शकेल इतक्या द्रव्यदंडाची शिक्षा होईल, किंवा दोन्ही शिक्षा होतील” हा मजकूर दाखल करण्यात येईल.

सन १९५०चा
अधिनियम क्रमांक
२९ याच्या कलम
६६ख ची सुधारणा.

७. मुख्य अधिनियमाच्या कलम ६६ख मधील, “ तीन महिन्यांपर्यंत असू शकेल अशा साध्या कारावासाची शिक्षा किंवा वीस हजार रुपयांपर्यंत असू शकेल इतक्या द्रव्यदंडाची शिक्षा होईल किंवा दोन्ही शिक्षा होतील” या मजकुराऐवजी, “एक वर्षांपर्यंत असू शकेल अशा साध्या कारावासाची शिक्षा होईल किंवा पन्नास हजार रुपयांपर्यंत असू शकेल इतक्या द्रव्यदंडाची शिक्षा होईल, किंवा दोन्ही शिक्षा होतील” हा मजकूर दाखल करण्यात येईल.

सन १९५०चा
अधिनियम क्रमांक
२९ याच्या कलम
७०अ ची सुधारणा.

८. मुख्य अधिनियमाच्या कलम ७०अ मध्ये, पोट-कलम(१) मधील,-

(१) विद्यमान परंतुकापूर्वी, पुढील परंतुक समाविष्ट करण्यात येईल :-

“ परंतु, या पोट-कलमाखालील अर्ज, निष्कर्ष नोंदवल्याच्या, किंवा यथास्थिति, आदेश पारित केल्याच्या दिनांकापासून एकशेवीस दिवसांच्या आत, धर्मादाय आयुक्ताकडे सादर करण्यात येईल :”;

(२) विद्यमान परंतुकामधील, “ परंतु” या मजकुराऐवजी, “ परंतु असे की ” हा मजकूर दाखल करण्यात येईल.

सन १९५०चा
अधिनियम क्रमांक
२९ याच्या कलम ७५
ची सुधारणा.

९. मुख्य अधिनियमाच्या कलम ७५ मधील,-

(१) “ अपिलासाठी” या मजकुरानंतर, “आणि कलम ७०अ खालील अर्जासाठी” हा मजकूर समाविष्ट करण्यात येईल ;

(२) “अशी अपिले” या मजकुरानंतर, “आणि अर्ज” हा मजकूर जादा दाखल करण्यात येईल.

सन १९५०चा
अधिनियम क्रमांक
२९ याच्या कलम ८२
ची सुधारणा.

१०. मुख्य अधिनियमाच्या कलम ८२ मधील, “ इलाखा शहर दंडाधिकारी किंवा” हा मजकूर वगळण्यात येईल.

२०२५ चा
महा. अध्या. ७

११. (१) महाराष्ट्र सार्वजनिक विश्वस्तव्यवस्था (सुधारणा) अध्यादेश, २०२५, हा, याद्वारे, निरसित करण्यात येत आहे.

सन २०२५ चा
महाराष्ट्र अध्यादेश
क्रमांक ७ याचे

(२) अशा प्रकारे निरसन झाले असले तरी, उक्त अध्यादेशाद्वारे सुधारणा करण्यात आलेल्या मुख्य अधिनियमाच्या संबंधित तरतुदीन्वये करण्यात आलेली कोणतीही कृती किंवा कोणतीही कार्यवाही (काढण्यात आलेली कोणतीही अधिसूचना किंवा दिलेला आदेश यांसह) ही, या अधिनियमान्वये सुधारणा करण्यात आलेल्या मुख्य अधिनियमाच्या संबंधित तरतुदीन्वये करण्यात आलेली कोणतीही कृती, कार्यवाही किंवा, यथास्थिति, काढण्यात आलेली अधिसूचना किंवा दिलेला आदेश असल्याचे मानण्यात येईल.

निरसन व व्यावृत्ती.

उद्देश व कारणे यांचे निवेदन

महाराष्ट्र राज्यातील सार्वजनिक, धार्मिक व धर्मार्थ विश्वस्तव्यवस्थांचे नियमन करणे आणि त्यांच्या कारभारासाठी अधिक चांगली तरतूद करण्यासाठी, महाराष्ट्र सार्वजनिक विश्वस्तव्यवस्था अधिनियम (१९५० चा २९) अधिनियमित केला आहे.

२. असे निदर्शनास आले आहे की, अखंड किंवा कायम विश्वस्त आणि सावधि विश्वस्त यांची नियुक्ती व त्यांचा कार्यकाळ याबाबत विविध विश्वस्तव्यवस्था लेखांमध्ये स्पष्टता नसल्यामुळे धर्मादाय आयुक्तासमोर व न्यायालयासमोर बहुविध विवाद येतात. त्यामुळे, विश्वस्तव्यवस्थांच्या कामकाजावर, लाभार्थ्यांच्या व जनतेच्या कल्याणावर परिणाम होतो.

जेव्हा सावधि विश्वस्त व अखंड विश्वस्त यांच्या नियुक्तीबाबत विश्वस्त लेखात कोणतीही विशिष्ट तरतूद अंतर्भूत केलेली नसते तेव्हा, त्यांच्या नियुक्तीसाठी नवीन कलम ३०अ समाविष्ट करून, त्याद्वारे अधिनियमात तरतूद करणे इष्ट आहे असे वाटले. उक्त अधिनियमाच्या कलम २(१८) मध्ये अंतर्भूत असलेल्या “विश्वस्त” या संज्ञेच्या विद्यमान व्याख्येत, त्यांच्या नियुक्तीच्या कालावधीवर आधारित विश्वस्तांचे, म्हणजेच, सावधि विश्वस्तांचे व अखंड विश्वस्तांचे प्रकार विनिर्दिष्ट करण्याच्या प्रयोजनासाठी सुधारणा करण्याचे प्रस्तावित केले होते.

३. उक्त अधिनियमाचे कलम १८ हे, “सार्वजनिक विश्वस्तव्यवस्थांच्या नोंदणी”शी संबंधित आहे. कलम १८ च्या पोट-कलम (६) मधील प्रस्तावित सुधारणेत अशी तरतूद केली होती की, विश्वस्तव्यवस्थेची नोंदणी करण्याच्या अर्जासोबत, विश्वस्तव्यवस्थांच्या स्थावर मालमत्तेवरील मालकीहक्क किंवा हितसंबंध दर्शविणाऱ्या दस्तऐवजाची प्रत जोडली पाहिजे. यामुळे, विश्वस्तव्यवस्थेची नोंदणी करताना, कोणत्याही मालमत्तेवर विश्वस्तव्यवस्था मालमत्ता म्हणून केल्या जाणाऱ्या कोणत्याही खोट्या दाव्यास प्रतिबंध होईल.

४. जेव्हा विश्वस्तव्यवस्था लेखात किंवा कोणत्याही योजनेत, दिलेल्या किंवा पारित केलेल्या कोणत्याही न्यायालयाच्या आदेशात अथवा हुकुमनाम्यात, दिवाणी न्यायालयाचा किंवा दिवाणी न्यायाधीशाचा अथवा जिल्हा न्यायालयाचा किंवा जिल्हा न्यायाधीशाचा संदर्भ दिलेला असेल, अशा प्रकरणांमध्ये, न्यायालयाच्या व धर्मादाय आयुक्ताच्या अधिकारितेचा प्रश्न सोडविण्यासाठी अशा प्रकरणी, धर्मादाय आयुक्तास, अधिकारिता, अधिकार व प्राधिकार यांचा वापर करणे शक्य व्हावे यासाठी अशा संदर्भाचा, धर्मादाय आयुक्ताचा संदर्भ म्हणून अन्वयार्थ लावण्यात येईल, अशी तरतूद करण्यासाठी उक्त अधिनियमामध्ये नवीन कलम ५०ब समाविष्ट करण्याचे प्रस्तावित केले होते.

५. धर्मादाय आयुक्ताची पूर्वमंजूरी न घेता विश्वस्तव्यवस्थेची स्थावर मालमत्ता दुसऱ्याच्या नावे केल्याबद्दल शिक्षा करण्याची तरतूद, उक्त अधिनियमाच्या कलम ६६क मध्ये केलेली आहे आणि निर्धन व दुर्बल घटकातील रुग्णांसाठी धर्मादाय रुग्णालयांमध्ये राखीव खाटांच्या बाबतीत कलम ४१अअ खालील निर्देशांचे अनुपालन करण्यात कसूर केल्याबद्दल शिक्षा करण्याची तरतूद, कलम ६६ख मध्ये केली आहे. वरील संदर्भित उल्लंघनाची विविध उदाहरणे शासनाच्या निर्देशनास आली आहेत. म्हणून, शिक्षेचा जरब बसावा या दृष्टीने, उक्त कलमात सुयोग्य सुधारणा करून, विद्यमान शिक्षांमध्ये वाढ करण्याचे प्रस्तावित केले होते.

६. उप किंवा सहायक धर्मादाय आयुक्त यांच्यासमोरील कार्यवाहीच्या बाबतीत धर्मादाय आयुक्ताच्या पुनरीक्षणकारी अधिकारांची तरतूद, कलम ७०अ मध्ये केली आहे. तथापि, उक्त कलम ७०अ अन्वये अर्ज दाखल करण्यासाठी कोणतीही कालमर्यादा विनिर्दिष्ट केलेली नाही. म्हणून, उक्त कलमाखालील अर्ज बराच कालावधी उलटल्यानंतर देखील दाखल केले जातात. म्हणून, असा अर्ज दाखल करण्यासाठी एकशेवीस दिवसांच्या मुदतीची तरतूद करण्याकरिता उक्त कलम ७०अ मध्ये सुधारणा करण्याचे प्रस्तावित केले होते.

७. राज्य विधानमंडळाच्या दोन्ही सभागृहांचे अधिवेशन चालू नव्हते आणि उपरोक्त प्रयोजनांसाठी महाराष्ट्र सार्वजनिक विश्वस्तव्यवस्था अधिनियमात आणखी सुधारणा करण्याकरिता, महाराष्ट्राच्या राज्यपालांनी तात्काळ कार्यवाही करणे जीमुळे आवश्यक व्हावे अशी परिस्थिती अस्तित्वात असल्याबद्दल

त्यांची खात्री पटली होती, आणि म्हणून त्यांनी दिनांक १ सप्टेंबर २०२५ रोजी महाराष्ट्र सार्वजनिक विश्वस्तव्यवस्था (सुधारणा) अध्यादेश, २०२५ (सन २०२५ चा महाराष्ट्र अध्यादेश क्रमांक ७), हा प्रख्यापित केला होता.

८. उक्त अध्यादेशाचे राज्य विधानमंडळाच्या अधिनियमात रुपांतर करणे हा या विधेयकाचा हेतू आहे.

मुंबई,
दिनांक ११ नोव्हेंबर, २०२५.

देवेंद्र फडणवीस,
मुख्यमंत्री.

वैधानिक अधिकार सोपविण्यासंबंधीचे ज्ञापन

या विधेयकात वैधानिक अधिकार सोपविण्यासंबंधीचा पुढील प्रस्ताव अंतर्भूत आहे :—

खंड १(२) (ब).—या खंडान्वये, राज्य शासन **शासकीय राजपत्रातील** अधिसूचनेद्वारे नियत करील अशा दिनांकास कलम ५ अंमलात आणण्याचा अधिकार, राज्य शासनाकडे घेण्यात आला आहे.

२. वैधानिक अधिकार सोपविण्यासंबंधीचा वर नमूद केलेला प्रस्ताव, सामान्य स्वरूपाचा आहे.

विधान भवन,
नागपुर,
दिनांक ८ डिसेंबर, २०२५.

जितेंद्र भोळे,
सचिव-१,
महाराष्ट्र विधानसभा.